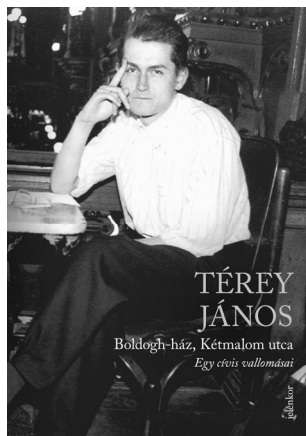


BERÉNYI EMŐKE

„Minta, érték nélkül”

TÉREY JÁNOS: BOLDOGH-HÁZ, KÉTMALOM UTCA



Jelenkor Kiadó
Budapest, 2020
472 oldal, 4499 Ft

„

Tavalyelőtt szeptemberben, a 2019-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt szerző ötvenedik születésnapja alkalmából adta ki a Jelenkor Térey János kéziratban maradt, *Boldogh-ház, Kétmalom utca* című memoárját. Az egykor a Kétmalom utca 17-es szám alatt álló Boldogh-ház, ahol a költő gyermek- és kamaszéveit töltötte, a Térey-univerzum őshelye. Az alcím – *Egy cívis vallomásai* – azt sugallja, hogy a kötet fő témája az opus egyik kiemelt toposzához, a debreceniséghez való, erőteljesen kritikai viszonyulás személyes okainak feltárása. Térey János ugyanis már pályafutása legelejétől természetes arroganciával tekintett vissza szülővárosára, vagy – ahogyan az önként debrecenivé vált Borbély Szilárd hangsúlyozza – a tékozló fiú perspektívájából mérte fel örökségét. 2003-ban megjelent, *Sonja útja a Saxonia moztól a Pirnai térig* című gyűjteményes kötetének *Kétmalom utca 17.* című versében is ez a tónus az uralkodó: „Rossz hír az erdőn-inneni vidékről: / széthullott a rátarti, nagy család. / Bár vérukból való vagyok, / síratni / nem fogom e dicstelen kompániát. [...] Kivándoroltam és nevet cseréltem – / rokoni szempár többé nem vigyáz. / Patkány cikáz jussom morzsái közt. / Ebek harmincadján a régi ház.” A *Boldogh-ház, Kétmalom utca* lényegében ennek a kétstrófányi keletkezéstörténetnek a szétszalazása: a genealógia „szétszóratott” töredékeinek összeillesztésére tett kísérlet a kudarc biztos tudatában.

Hiába a gondosan kijegyzetelt helytörténeti munkák meg „a csellista és fanatikus családfakutató Kaszanyitzky András” (465) kiindulópontként használt következtetései, az olvasó számára az első oldaltól kezdve egyértelmű, hogy Debrecen és a hozzá fűződő ambivalens viszony valójában az apafigura és a vele kapcsolatos érzések topológiai behelyettesítője. A kötet tehát aparegény-torzóként is olvasható. A traumatikus ön-elbeszélés tétje azonban nem kizárólag a felmenők által okozott sorstörések kimondása és ez által az alóluk való felszabadulás, hanem a saját apaság mikéntjeinek megválaszolása is. „Megszakadt a családi sorminta, amikor én tizenki-

lenc évesen családnevet cseréltem” (87) – írja a Tóthból Téreyvé avanszált szerző. A családi sorminta megszakításához viszont nem elegendő a névmódosítás. Az oeuvre számos eltávolító és leszámoló gesztusa ellenére évtizedek múltán is nyilvánvaló, hogy az új sorminta ugyanabból a fonalból köttetik, mint a régi. „Ha akarom, ha nem, apám ifjúkori fekete zakójából bújtam elő” (27) – szól a *Boldogh-ház, Kétmalom utca* alaptétele. Ez a sajátos emlékirat ilyen szempontból közelítés a megtagadott apához, sőt a gyermekkor emlékképeinek felidézése által a számos szöveghelyen viszonyítási alapként emlegetett saját fiúkhoz is.

Az apa, „aki távolról a raktáros Hamvas Bélára, közelről egy komor őstermelőre emlékeztet” (13), egy paranoid skizofrén rohamai miatt még negyvenéves kora előtt leszázalékolt vasúti mérnök, aki a kényszernyugdíjazása után „atavisztikus vonzódással, parasztnosztalgiaiával keresett magának művelhető földet” (220), és húzta magával hétvégente a családját a vámospércsi zártkert málnaültetvényére. Hűséges folytatója volt annak a cívis hagyománynak, amelynek alappillére „a föld, annál fontosabb nincs” (190), és „beleillett családunk feleségnyúzó férjeinek arcképcsarnokába” (242). A feleségnyúzás nála nem az erőszak válogatott formáiban nyilvánult meg, mint a nejét öngyilkosságba kergető Pisti öccsénél, hanem a családtagjai szándéktalan, mégis rendszeres lelki kínzásában. „Aktív reménytelenség volt ez, apám állandó, naponta ismétlődő cselekvései gerjesztették. Bármibe fogott bele, a kudarc mindig borítékolható volt, s a következményeket mindig hármásban viseltük.” (24)

Az apa idegösszeomlásának oka elsőszülöttje, az alig féléves Anikó tragikus halála volt. A kislányt reggel elvitték a bölcsődébe, ebédidőben pedig már kiterítve látták újra egy gumilepedőn. A halál okát később sem sikerült tisztázni: a gondozók szerint félrenyelt, a halotti bizonyítványa alapján agyhártyagyulladásban hunyt el, de az apa meg volt győződve róla, hogy gondatlanságból elkövetett emberölés történt, és ételmérgezést tussoltak el a bölcsőde dolgozói. Az apa ezután töltött el először pár hónapot a szolnoki MÁV-kórház idegosztályán. Hazatérése után „nem bírt szabadulni a gyászatól” (25): mániákus levelezővé képezte magát, és mint halála után kiderült, törzshelye, a bélyegmúzeum azonos volt azzal az épülettel, amelybe Anikó járt bölcsődébe.

Nővére halála után alig egy évvel megszületett János, aki akkor érezte a legvalódibb közösségnek a családját, amikor karácsony délutánján kilátogatott az apjával és az anyjával a temetőbe, Anikó sírjához. Egész életét meghatározta a tény, hogy létezésének oka az *egyetlen gyerek* pótlása volt: „őmiatta vagyok, az ő halálának perce az én életem alapító eseménye” (30). Könnyen belátható, hogy valaki *helyére* születni olyan életrajzi körülmény, ami megmagyarázza a sorminta-elszakítás vágyát, vagyis a *saját hely* kijelölésének igényét.

Anyja, a jászágói szegényparaszti sorból a budapesti egyetemre került belgyógyász főorvos, az örökül kapott jótanácshoz („Parancsolj magadnak!”) tartva magát lett családfenntartó. Térey többször is hivatkozik a köztük lévő lelki rokonságra és alkati hasonlóságra. Ennek bővebb tárgyalására valószínűleg a könyv második és egyben legrövidebb, *Hatvanas évek* című, mindössze két szöveget tartalmazó egységében került volna sor, ha sikerül pontot tennie a kézirat végére. A fiú irányából az anya felé irányuló tisztelet gyengéd hangja egyetlenegyszer csuklik el, és vált át szemrehányásba: amikor azt részletezi, hogy kitartott az elmebeteg férje mellett. „Hogy rosszul értelmezett alázat volt-e ez, vagy Stockholm-szindróma, nem szeretném eldönteni. Ezt a férfit rendelte neki az Úr, és ő képtelen volt ellépni mellőle. Pedig hányszor hívta a nagynéném Pestre, hozzon engem is magával, mentsen meg minket! / Nem mentett meg.” (26) A fiú tehát ismét az örök második pozíciójában találta magát: ezúttal nem

a halott nővére, hanem az élő apja előzte meg a fontossági sorrendben. Nem csoda hát, hogy egy alkalommal még az apja halálában is reménykedett: „Egyszer úgy megégette a lábfejét, hogy bekerült a klinikára, tetanuszoltást kellett neki adni, majdnem el is veszítettük, kicsit drukoltam is, hogy hátha” (117). Erről az eseményről egy másik konfesszióban így ír: „Tíz-éves lehettem. Már rég nem szerettem őt. Bevallom, megkönnyebbülés lett volna számomra a halála, ha nem is kívántam szívből. Ádázul. Ádázul soha.” (422)

„Egyben voltam biztos, számomra ez a keserű, egyszerre merev és megtört ember, akit kisfiúként megismertem, bármi lehet, csak példa nem. [...] Apám nem a fölemelkedés, hanem a végleges alámerülés jelképe volt és maradt számomra.” (14–15) Térey János posztumusz könyvének elkészült egységei ennek az alámerülésnek a folyamatát tárják fel: „Az a kérdés, hajlandó vagy-e lemenni az őseidért a kútba, vagy sem, és kibírod-e, amit felhozol.” (268) Vannak ugyan a kötetnek olyan szövegei, amelyek az utazások, a zene vagy a budapesti „tulajdonosi szemlélet” nüanszaiba engednek betekintést, ám ezek megfelelő motivikus összekapcsolására a szerzőnek már nem volt lehetősége. Ezért azt gyanítom, hogy a könyv azon részei, amelyek a szerző halála miatt nem készülhettek el, épp a fölemelkedés kezdőmozdulatait mutatták volna be. Erre enged következtetni Nagy Boglárka szerkesztői utószava, mely szerint a közölt szövegváltozat Térey János számítógépének *kozmosz altábor* elnevezésű fájlján alapul, amelynek címadó egysége a tervezett struktúra középponti helyén található. Egy csillebérci úttörőtábort idéz fel benne az író, amely sorsdöntőnek tűnt szocializációja és karrierje szempontjából: „Addigi életemből alig valamire emlékszem, homályosak a részletek, elfoglaltak a kisfiúkori szorongásaim, s a szorongások leküzdéséért, vagyis a fejlődésért vívott küzdelem. Csillebércnek szinte mindegyik napját elevenen őrzöm. Új kezdet volt. [...] Akkor és ott, fönn a hegyen, az új élmény, az elsőprő kíváncsiság elsőprőnek bizonyult. Ezek a fiúk lettek az én első választott társaságom a szellem és a tudományok körében.” (335)

A kötet harminckilenc szövege olyan prózanyelven íródott, ami iróniájában ugyan emlékeztet a Térey-regényekére, reflexivitásával és az ebből fakadó erkölcsi ítélezéssel viszont merőben eltér tőle. Ez a memoár terapeutikus műfajából fakad: az öszinteség látszatát nehezebb a végleteleg csiszolt mondatokkal és a bátorság nullfokával elérni. A sértettség és a rajongás szövegei emberibbé teszik a narrátort, aki esendőségével szimpatikusabbá válhat, mint költészetének lírai énje. A *Boldogh-ház, Kétmalom utca* öt egysége közül az első, *Etelka-földön* a legjobban kidolgozott, ám ismétléses szerkezetei és a dikció időnkénti megcsúszásai arra utalnak, hogy fejezetei korántsem voltak még a véglegeshez közelítő állapotban Térey János halálakor. Különösen problematikus ez, ha figyelembe vesszük a szerző önjellemzését: „Egész életem küzdelem azért, hogy ne maradjon félbe minden. Amit nem írok le, az elvész.” (382) Ez, a dokumentálás mámore köti össze minden különbözőségük ellenére apát és fiát, az idősebbik János ugyanis folyton jegyzetel, vastag mappákba gyűjti hosszasan fogalmazott védőbeszédeit, arra esetre, ha – az egyik kényszerképzetének megfelelően – az oroszok rá-törnék az ajtót. Dossziékkal telepakolt szobájában csupán egyetlen dobozt hagy üresen, amelyre az van írva: „Minta, érték nélkül.” Az örökre befejezetlenül maradt Térey-kézirat ennek az érték nélküli mintának a reciklálása: szálainak felfejtése, és egy másik, értékes (sor)mintává való egybefűzése.